

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „История на философията”

Мадлен Григориева Ангелова-Елчинова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема

„Теория на познанието в българската философия през XX век“

за присъждане на образователна и научна степен "доктор" в

професионално направление 2.3. Философия

(История на философията. Българска философия)

Научен ръководител:

проф. д-р Димитър Денков

София, 2020

Дисертационният труд е обсъден и одобрен за насочване към защита на заседание на катедра „История на философията” към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, проведено на 20 януари 2020 г.

Защитата на дисертационния труд ще се проведе на в зала на Софийския университет „Св. Климент Охридски” пред жури в състав:

проф. дфн Анета Карагеоргиева

проф. д-р Димитър Денков

доц. д-р Марина Бакалова

доц. д-р Росен Люцканов

доц. д-р Борис Грозданов

Дисертационният труд е с обем 309 стандартни страници, които съответстват на 239 страници в програма Word (шрифт Times New Roman, размер на текста – 12, разредка – 1.5). Състои се от увод, четири глави, заключение и две приложения (приложение с използваните в текста абривиатури и приложение с предложените преводи на понятия от английски език). Библиографията съдържа 194 заглавия, 31 от които на български език, а останалите 163 на английски език.

Съдържание на автореферата

Увод.....	2
0.1. Актуалност и важност на темата.....	2
0.3. Цел на изследването.....	3
0.4. Тези.....	4
0.5. Методология.....	5
0.6. Структурни особености на текста.....	5
Първа глава: Разграничението a priori – a posteriori.....	6
1.1. Класическата концепция за a priori.....	6
1.2. Съвременната концепция за a priori (a priori-та).....	10
Втора глава: Стойността на интуициите.....	13
2.1. Интуиции и нагледы.....	13
2.2. Евиденциален статус на интуициите.....	16
Глава трета: Обосноваване без интуиции „по философски“.....	19
3.2. Мисловно равновесие.....	23
Глава четири: Ментално съдържание.....	27
Заключение.....	30
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	31
РЕЦЕНЗИИ И СТАТИИ ПУБЛИКУВАНИ В ПЕРИОДА НА ДОКТОРАНТУРАТА.....	31
УЧАСТИЯ В КОНФЕРЕНЦИИ И СОКРАТИЧЕСКИ ДИАЛОЗИ.....	32
БИБЛИОГРАФИЯ НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....	34

Увод

0.1. Актуалност и важност на темата

Темата на настоящата дисертация може да се опише като „актуална“ в два смисъла. Първо, с оглед на ролята, която българската епистемология на XX век е изиграла за формирането на съвременните възгледи в родната теория на познанието. Второ, с оглед на основния проблем, който дисертацията разглежда – противопоставянето на интерналистки и екстерналистки позиции по отношение на обосноваването и по отношение на менталното съдържание.

В първия смисъл, темата е „актуална“, защото актуалното състояние на българската философия се дължи (до голяма степен) на историческия теоретичен фон и развитие, което дисциплината е имала в България. От друга страна, отново с оглед на съвременното състояние на българската епистемология, може да се наблюдава един стремеж към натурализация на теориите, който се явява опозиция на ментализацията им в XX век. В дисертацията се прави опит за „четене“ на епистемологически възгледи поддържани от българските философи на миналия век, през съвременни дебати и тези, поставени в теория на познанието в по-глобален мащаб. Важността на този историко-философски ход се състои в това, че той демонстрира *неспецифичността* на българската философия. В рамките на тази дисертация, понятието „неспецифичност“ реферира към възможността българската епистемология да се смята за също толкова достоен и съвестен опит да се изследват съответните теоретични проблеми (този за обосноваването и този за характера на менталното съдържание), колкото се открива в „западните“ ѝ конкуренти. Това обаче означава, че родната ни епистемология е „неспецифична“ и с оглед на проблемите, с които тезите ѝ се сблъскват. Към нея могат да се отправят същите критики, които срещат интерналистките възгледи в съвременната епистемология.

Така се стига до актуалността философските проблеми, анализирани в дисертацията. Актуалност, която е една и съща с оглед на българската философия от XX век, и с оглед на съвременния дебат, защото съпада със стремеж към достигане на истината по отношение на два *rag excellence* философски проблема. Първият от тях е свързан с интернализма по отношение на обосноваването и това дали основанията на агента да поддържа определени убеждения могат изцяло да се сведат до „вътрешния“ му свят, или обосноваването изисква

проследяване на външни спрямо агента процеси. Важността на този проблем е огромна, като достатъчно свидетелство за това е нуждата да си дадем сметка как обосноваваме собствените си философски теории и какво е характерно за теоретичните ни основания, изказани в полза на определена теза. Актуалността на втория проблем разгърнат в дисертацията – характеристиките на менталното съдържание – е също толкова лесно проследима. В съвременния свят невробиологията и когнитивната наука най-накрая предоставят възможности за поне частично проследяване на функциите на човешките когнитивни процеси и начина на формиране на определени ментални съдържания. Този потенциал за научна работа обаче влече със себе си предпоставянето на интернализъм от функционалистки тип по отношение на менталното съдържание. Важно е да се проследи до каква степен тезата за индивидуалното формиране на интенционалните състояния в самостоятелна когнитивна система е основателна. Единствено като се тематизира ролята на външната среда и еволюционното развитие е възможно да придобием окончателен образ за пораждането на концептуалните съдържания и същността на човешките преживявания.

0.2. Предмет на изследване

Нарочно избирам по-неутралното понятие за предмет и изобщо не употребявам думата „обект“, защото ми се струва абсурдно анализът на определен философски *проблем* (като този за природата на обосноваването, например) да се описва като „обект“. Така, с уговорката, че „предмет“ не се разбира твърде буквално, предметът на настоящата дисертация е анализът и критиката на интернализма по отношение на обосноваването (ИО) и по отношение на менталното съдържание (ИМС), както в българската, така и в „западната“ епистемология. Последователно са отправени възражения към интерналисткия фундаментализъм, открит в лицето на априоризма и интуиционизма в съвременния дебат за обосноваването, и концептуалния нативизъм и функционалните възгледи за концептите, маркиращи характерните позиции за ИМС.

0.3. Цел на изследването

Целта на настоящата дисертация е да предложи методологическа алтернатива на интерналисткия фундаментализъм по отношение на обосноваването като покаже, че основите на философското познание могат да се сведат до външните спрямо индивида емпирични факти. Постигането на тази задача е осъществено чрез критика на интерналистката методология в първа и втора глава и предлагане на метод, основан на екстерналистки

фундационизъм в глава трета – т.нар. „Актуално равновесие“. Четвърта глава анализира следствията от отхвърлянето на интерналисткия фундационизъм по отношение на обосноваването, като цели да разшири мащабите на проекта до изчистване на философската методология от индивидуалистски предпоставки по отношение на менталното съдържание.

0.4. Тези

Дисертацията предлага две тези – философска и историко-философска – като за целите на обосноваването им и най-вече, за постигането на оптимална яснота на тезисните твърдения, тези две тези са представени и аргументирани посредством съставлящите ги подтези. Пълните тезисни твърдения, защитавани от мен в дисертацията, звучат така:

ФТ: Интернализъмът по отношение на обосноваването (ИО) и интернализъмът по отношение на менталните състояния (ИМС) са неприемливи и неоснователни.

ИФТ: Всички разгледани версии на интернализъм почиват на по-общи (най-често имплицитно приети) предпоставки, които противоречат на аргумент или следствие, направено от съответната теория.

Подтезите, които са свързани със защитата на екстернализъм по отношение на обосноваването, следователно и със защитата на първата част от **ФТ**, са:

ПФТ 1: В експликацията на класическата концепция за а priori знание и обосноваване се съдържа противоречие;

ПФТ 2: Новите концепции за а priori знание и обосноваване се оказват неспособни да изпълнят задачите, които изначално налагат методолгическо разграничение между типовете познание.

ПФТ 3: Опитът понятието за а priori обосноваване да се замени с понятието за интуиция е неуспешен, защото няма ясен референт, който да се обозначава с „е интуиция“ или „е интуитивно“.

Подтезите свързани със защитата на екстернализъм по отношение на менталното съдържание, следователно и със защита на втората част от **ФТ**, са:

ПФТ 4: Двама абсолютно идентични по своите „вътрешни“ характеристики агенти могат да имат различни пропозиционални нагласи.

ПФТ 5: Средата оказва влияние върху формирането на менталното съдържание.

Подтезите, които защитата на **ИФТ** предполага и включва, и чието обосноваване е необходимо, са следните:

ПИФТ 1: Водещи теории в съвременната епистемология и философия на съзнанието анализиращи обосноваването, менталните съдържания и природата на човешките преживявания, намират своя аналог в българската епистемология.

ПИФТ 2: Разгледаните теории са сходни не само с оглед на позициите, които те защитават, но и с оглед на недостатъците си.

0.5. Методология

Целите на изследването са постигнати посредством използването на следните методи: i) историко-философска реконструкция на определени интерналистки възгледи, които биват екстраполирани за да се обособят принципните позиции, по отношение на обосноваването и по отношение на менталното съдържание, които могат да се опишат като „интерналистки“; ii) прилагането на абдукция (или по-точно – на извод към най-добрата налична хипотеза) съвместно с кохерентистката стратегия на мисловното равновесие (MP). Посоченият в ii) метод е самостоятелно представен под името „актуално равновесие“ в трета глава и маркира един от приносните моменти на настоящата дисертация. Претенцията на метода е да е съвместим с версия на екстерналистки фундационизъм, според която основните убеждения, които притежават по-голяма сигурност, са сводими до външни спрямо индивида емпирични факти.

0.6. Структурни особености на текста

Дисертацията се състои от четири глави, като към три от тях е предложено кратко въведение, реконструиращо разглеждания от главата проблем в рамките на определени трудове в българската философия. Изключение прави трета глава, която освен смислов преход между двете отделни философски тези – отхвърлянето на интернализма по отношение на обосноваването и опровергаването на интернализма по отношение на менталните състояния – може да се опише и като „методологическа глава“. По тази причина в нея отсъства историко-философски фон, а целта ѝ е единствено да отговори на евентуални възражения и да разреши определени проблеми, с които предложения метод на актуалното

равновесие се свързва. Логическата последователност на разглеждането може да се представи така: посветената на разграничението между *a priori* и *a posteriori* знание първа глава служи като въведение в централните за интерналисткия фундаментализъм тези. Изводът, който тя позволява, е, че понятието за *a priori* знание е сводимо до това за рационална интуиция. Така втора глава анализира интернализма по отношение на обосноваването вече с оглед на „интуиционистките“ му прочити. Тяхното отхвърляне позволява цялостно осъмняване в стойността на интерналистките методологически стратегии за обосноваване и дава основания за опита да се защити екстерналистка стратегия за обосноваването в глава трета. Признаването на емпиричните данни за подходящи „основи“ на познанието обаче повдига отколешен философски въпрос – дали менталното съдържание не е „пречупено“ през призмата на индивидуалните възприятия. Ето защо четвърта глава има за цел да обори подобни индивидуалистски твърдения, характерни за интернализма по отношение на менталните съдържания. Надеждата е да се стигне до извода, че формирането на интенционални състояния до голяма степен зависи от средата, в която функционира определена когнитивна система.

Първа глава: Разграничението *a priori* – *a posteriori*

Първата глава на дисертацията е фокусирана върху разграничението между *a priori* и *a posteriori* знание. В първата ѝ част е представена класическата концепция за априорно познание, която предполага картезианска фонова теория за познанието и е тясно свързана с допускането за интерналистки фундаментализъм. Втората секция разглежда съвременни вариации на концепцията за *a priori* познание, които се различават от класическата постановка по една или повече от характеристиките, които приписват на априорното знание. Целта на първа глава е да демонстрира, а) че класическата концепция за *a priori* знание съдържа противоречие и класическото разграничение следва или да отпадне или да бъде подложено на редакция, но тогава б) концепцията за *a priori* знание би станала прекалено слаба и не би удовлетворявала методологическите нужди, които налагат въвеждането ѝ на първо място.

1.1. Класическата концепция за *a priori*

„Класическа“ наричам онази концепция за *a priori* знание и обосноваване, която може да бъде проследена до „Критика на чистия разум“ и философията на Кант. Фоновата теория, в

която тя възниква е интернализма по отношение на обосноваването, обособено още в картезианските медитации. Въведената от рационализма възможност за размишление, което не почива на емпирични данни, дава основания да се говори за „чисто“ а priori знание, което да се различава от „емпиричното“ или апостериорното, което е добито въз основа на сетивен опит. Така, класическата концепция обвързва априорното знание с така наречените „истини на разума“, като въпросът не е дали те са „вродени“ (придобити „извън“ какъвто и да било опит), а дали *основанията* да сме убедени в тях почиват на опита (т.е. дали обосноваването им се нуждае от каквито и да било сетивни данни). Резултатът е, че поддръжниците на традиционното разбиране за а priori знание, естествено, не биха се съгласили, че даден агент „с раждането си“ притежава знание за евклидовите постулати. Те обаче биха настоявали, че агентът може да е обоснован в убеждението си, че аксиомата за успоредните прави е вярна и, дори, да знае аксиомата за успоредните прави, без знанието му да се основава на каквито и да било сетивни данни.

Предложен е отговор на въпроса „Какво може да бъде априорно?“. Обсъдени са различни кандидати като са приведени основания т.нар. „валидни положения“ да не бъдат включени в множеството на обектите, към които реферира предиката „е а priori“. Има основание да се говори за „а priori – а posteriori“ в смисъла на „първично разграничение“, когато с понятието за а priori се характеризират знанието и обосноваването. В тези случаи употребата на предиката „е а priori“ се различава от ползването му като „вторична характеристика“, например в определението „е а priori истинно твърдение“, където „а priori истинно“ се отнася до истина, която „може да се знае единствено а priori“ (Williamson, 2013, p. 293). В класическата концепция, разграничението между а priori и а posteriori се третира като първично и е отнесено най-вече към по-силния кандидат – априорното познание.

Следващите секции имат пояснителна роля. В тях се извеждат характеристиките, които се приписват на а priori знанието в класическата концепция. Въз основа на направения в тях анализ, традиционното схващане за а priori знание е обвързано със следната дефиниция:

Def. 1: А знае а priori, че p тогава и само тогава когато а) p е аналитично истинно или p е твърдение, което е истинно единствено благодарение на значението си, б) p е

необходимо истинно като в) ако А разбира p , то знанието на А, че p е необходимо и г) неосновано на емпирични свидетелства.

Класическата концепция съчетава позитивни характеристики на априорното знание като „аналитичност“, „необходимост“ и „истинност благодарение на значението“ (срв. а) – в)) с негативни характеристики като „неоснованост на опита“ (срв. г). Тези критерии поставят особено високи изисквания към твърденията, за които да е възможно агентът да притежава а priori знание. Това обаче гарантира силният модален статут на априорните пропозиции, като ги прави отлични кандидати за „основи на познанието“ или „фундаментални истини“ – централни елементи в репертоара на интерналисткия фундаментализъм.

Голяма част от секция 1.1. всъщност е посветена на това да се дискредитират други опити за разколебаване на *Def. 1*, като тези предложени от Крипке, Куайн и Уилямсън например. Целта ми е да покажа, че дори при максимално благотворителна интерпретация, която приема всички определения за априорно познание, привнесени от класическата дефиниция, безкритично, традиционната концепция за а priori знание би останала противоречива поради самия начин, по който е формулирана. Причината за това се корени във връзката между епистемологическа аналитичност (ЕА) и метафизическа аналитичност (МА).

Разграничението между метафизическа и епистемологическа аналитичност е прокарано от Уилямсън и Богозиан (Boghossian, 1996; Williamson, 2007). МА се приписва на твърдения, които са истинни само благодарение на значението си. Тук се подреждат така наречените логически истини и други (предполагаеми) примери за „пълна синонимия“. Допуска се, че МА препраща към концептите, които са вложени в определено езиково значение. „Аналитичните мисли“ се изказват посредством аналитични твърдения и са истинни само благодарение на пълното съвпадение на значенията на концептите, които съдържат (Williamson, 2007, 52). ЕА препраща към връзката между разбирането на дадена пропозиция и съгласието, че тя е истина. В този смисъл, ЕА истините изискват съгласието на всички представители на дадена езикова общност, за които можем да предположим, че разбират участващите в дадена пропозиция концепти (ibid, p.73).

В *Def. 1* обаче е включено позитивно условие към априорното познание, според което пропозициите, които се знаят а priori се знаят въз основа на разбирането им¹, което позволява да се изведе връзка между концепцията за а priori знание и тази за епистемологическа аналитичност. С други думи, от *Def. 1* следва, че А по необходимост знае а priori, че р).

Въз основа на КК принципа в епистемичната логика, основателно е да се зададе въпроса какво е знанието на А, за това, че знае а priori, че р. Казано иначе, как изобщо знаем, че имаме априорно познание? Вариантите за отговор на този въпрос са ограничени. Ако се допусне, че А знае а priori, че знае а priori, че р, това би довело до безкраен регрес. От друга страна, ако се приеме, че знанието на А, че знае а priori, че р (да го наречем „метазнание“) е добито а posteriori, то това би разколебало статута на априорното знание на А, че р (да го наречем „обектно знание“). Ако за метазнанието са необходими емпирични основания, те би следвало да остават „емпирични основания“ и по отношение на обектното знание, за което е знание метазнанието. От това обаче следва, че А не може да знае а posteriori, че знае а priori, че р. Възниква нуждата от „излизане“ от порочния кръг, проблем, който се решава по стандартния начин – чрез предпоставяне на КК принцип, но по отношение на априорното знание. Решението влече със себе си съответните следствия:

- i) Знанието на А, че знае р а priori, на свой ред е пример за а priori знание, което се предпоставя с цел запазването на дистинкцията.
- iv) Като пример за а priori знание (разбирано по *Def. 1*), знанието на А, че знае р а priori, е необходимо.

Тази реконструкция на класическата концепция за а priori знание позволява прилагането на аргумента от противоречивост:

- I. Синтаксисът на аргумента отговаря на език А, такъв че: $A = p \mid \neg \mid \wedge \mid \rightarrow \mid \equiv \mid \square \mid \diamond \mid \perp \mid K^a$;

Разяснения: р обозначава „която и да било пропозиция“, \perp обозначава противоречие, а K^a обозначава а priori знанието на даден агент.

¹ Дори това да не е експлицитно заявено при някои от поддръжниците на класическата концепция, всички те обвързват а priori знанието с МА. От допускането на МА обаче трябва да се приеме и ЕА, защото множеството на МА пропозициите няма как да не е подмножество на ЕА пропозициите.

- II. В хода на аргумента се приемат следните аксиоми: MP (обозначаващо modus ponens), дефиниция на нес. (\Box), дефиниция на poss. (\Diamond), фактуалност на K^a .
Забележка: Приемането на аксиомата „фактуалност на K^a “ се налага от обстоятелството, че ако тя не бъде приета, настоящият аргумент няма срещу какво да бъде аргумент.
- III. В хода на аргумента се правят следните допускания: В (2) се прави допускане за нетривиалност, според което K^a изисква $K^a K^a$ (по аналогия с КК принципа); в (6) се прави допускане за неомнипотентност, гласящо, че за дадена пропозиция p следва да е изпълнено $p \rightarrow \Diamond \neg K^a p$ (допускането е съвместимо с приемане на минимален реализъм) и накрая, в (3) се прави допускане за несеситация на базата на коментираната в ii) връзка между a priori знание и епистемична аналитичност.
- IV. *Аргумент срещу разграничението a priori – a posteriori в класическата концепция:*
1. $K^a p$ (аксиома за фактуалност);
 2. $K^a K^a p$ (нетривиалност);
 3. $K^a K^a p \rightarrow \Box K^a K^a p$ (несеситация)
 4. $\Box K^a K^a p$ (от 2 и 3 по MP)
 5. $\Box K^a K^a p \equiv \neg \Diamond (\neg K^a K^a p)$ (дефиниция на нес. и poss.)
 6. $K^a p \rightarrow \Diamond \neg K^a K^a p$ (неомнипотентност);
 7. $\Diamond \neg K^a K^a p$ (от 1 и 6 по MP);
 8. \perp 5, 7;
 9. $\neg \{ K^a K^a p \wedge (K^a K^a p \rightarrow \Box K^a K^a p) \}$

1.2. Съвременната концепция за a priori (a priori-та)

Опровергаването на класическата концепция обаче не може да служи като окончателен аргумент срещу априоризма, нито срещу интерналисткия фундаментализъм. Голяма част от привържениците на a priori знанието и обосноваването биха се съгласили, че класическата концепция има нужда от ревизия. Така се раждат множество „умерени“ или „по-слаби“ a priori-та, които тази секция ще се опита да анализира. Съвременните вариации на разграничението целят да покажат, че дори класическата му форма да бъде отхвърлена, дистинкцията между a priori и a posteriori трябва да се запази, защото е ефективна, т.е. поради нейната методологическа функция. Онези пропозиции, които агентът е в състояние

да знае а priori могат да играят инструментална роля като служат за базисни знания, на които се основава вярата ни в други типове убеждения (напр. убеждения засягащи други умове, индуктивни убеждения или убеждения за основателността на свидетелства от трето лице (срв. Pust, 2013, 205)). Така, мотивацията за запазването на концепцията за а priori може да се представи така: въвеждането на разграничение между а priori и а posteriori знание ефективно, защото а) прави възможно постулирането на пропозиции с по-висок модален статут и б) по този начин предлага фундаменталистско решение на проблема за първичния произход на обосноваването като слага край на безкрайния регрес посредством идеята за „базисни убеждения“.

Целта на втората секция, подобно на първата, не е да покаже, че *няма* а priori знание, а, че говоренето за а priori знание не е методологически ефективно. Приемам, че дори и да има неща, които знаем по начина, описан от съвременните априористи, знанието добито по този начин не съвпада с онова, което се изисква от фундаменталистката мотивация. Аргументът ми е своеобразно продължение на този, предложен от Филип Кичър и разчита на това, че множеството на пропозициите, чието обосноваване може да се опише чрез „новото“ а priori, всъщност нямат нито „по-висок модален статут“, нито разрешават проблема за безкрайния регрес.

С уговорката, че трудно може да се говори за „единна“ концепция за а priori знание в съвременната епистемология и метафилософия, повечето почитатели на „новото“ а priori навярно биха приели подобно определение:

Def. 2: А знае а priori, че p тогава и само тогава когато а) знанието за p е продукт на специфична способност, като б) за всеки, който разбира p , може да се каже, че знае p .

За разлика от *Def. 1*, *Def. 2* е далеч по-малко рестриктивна. В подглави 1.2.2. – 1.2.4. се демонстрира, че „новото“ а priori всъщност реферира към твърдения, които са контингентни, фалсифицируеми и знанието за тях е съвместимо с „позволяващ“ опит (в някои по-радикални версии като тези на Кари Дженкинс и Джонатан Уайнбърг – дори не само с „позволяващ“ опит, но и с данни от експерименталната философия (Weinberg, 2013, 93, 105)).

Няма да е преувеличение ако се каже, че почти всички съвременни поддръжници на разграничението между *a priori* и *a posteriori* приемат, че *a priori* обосноваването на твърдения могат да бъдат неистинни (срв. напр. Сивилов, 1980, 27; Casullo, 2003 (Ch. 2 & 3); Goldman, 2013, 38; Peacocke, 2001, 257; Jenkins, 2008, 192-193). Това обаче слага край на връзката между априорност и необходимост, като поставя под съмнение и метафизическата аналитичност на твърденията, които могат да се знаят *a priori*. Оказва се, че *a priori* знанието е чувствително спрямо възможни алтернативи, като това води и до утвърждаването на концепцията за „ревизируемо *a priori*“ в съвременната философия и наука (виж напр. Grozdanoff, 2014). Следствието от ревизируемостта е отпадането на негативната характеристика на априорното знание в *Def. 2*.

„Новото“ *a priori* дори не е толкова насочено към знанието, колкото към обосноваването. Подобно на представителите на апофатичната теология обаче, съвременните априористи сякаш не могат да кажат нищо утвърдително за този тип обосноваване – то е не-необходимо; не-аналитично; не-ревизируемо, същото обаче важи и за *a posteriori* обосноваването. Единствената разлика изглежда да бъде, че нещата, които се *a priori* обосновават, са обосновани „въз основа на интелектуално разбиране“ или „интелектуална интуиция“. Това обаче позволява понятието за *a priori* обосноваване (знание) да се сведе до понятието за интуиция.

Възниква въпросът дали съвременното разграничение между *a priori* и *a posteriori* не говори за повече сходства между тези типове обосноваване, отколкото разлики? Методологическата задача на понятието за *a priori* знание беше то да предостави „основите“ на познанието. Не е ясно обаче как контингентни, ревизируеми и повлияни от опита (по повече от един начин) пропозиции могат да претендират за „по-висок модален статут“ и някаква „изначална достоверност“. Просто не е ясно откъде би произхождала последната, които на свой ред поставя под съмнение необходимостта от запазването на разграничението поради неговата неефективност.

Единственото оръжие на интерналисткия фундационизъм изглежда се свежда до „специалната способност“ за интелектуално разбиране, която често се описва като „интуиция“. След като считам, че целите на първа глава – да дискредитира основанията за поддържане на априоризъм по отношение на знанието – са изпълнени, във втора глава се

насочвам към популярното „позоваване на интуиция“ в съвременната аргументативна теория и метафилософия.

Втора глава: Стойността на интуициите

Във философията могат да се поставят множество въпроси свързани с интуитивните твърдения, свързани с проявите им, „съзнателната“ или „несъзнателната“ им природа, а в българската епистемология често се говори и за връзката им с творчеството. Втората глава на дисертацията се интересува най-вече от проблемите за природата и епистемичната стойност на интуициите. Мотивацията за създаването ѝ е, че философите непрекъснато се позовават на интуиции, определят твърдения като „контраинтуитивни“, съгласуват убежденията си с „най-твърдите си интуиции“ за даден морален случай (Nielsen, 1982, 109; Walden, 2013, 255) и т.н. Съвсем нормално е да се допусне, следователно, че те са в състояние да обяснят *какво* е онова, на което се позовават, и в което са „най-сигурни“.

Онези от метафилософите, които не одобряват позоваването на интуиции, защото определят последните като „ненадеждни“ и „некалибрируеми“ (Cummins, 1998, 118), или просто твърдят, че „колективният им и субективно необходим характер“ не дава достатъчни основания те да се смятат за „обективен източник на познанието“ (Павлов, 1942, 191), трябва на свой ред да посочат *кое* е онова, което се дефинира като „ненадеждно“ или „субективно необходимо“. Така дебатът за природата на интуициите и изборът на кандидат за екстензията на предиката „е интуиция“ се оказват по-фундаментални от проблема за епистемичната стойност на интуициите. Идеята тук е, че решаването на това дали интуициите имат познавателна стойност изисква ясно да се посочи в какво се състои „ябълката на раздора“ и кое е онова, което „защитниците“ на интуиционизма защитават, а „нападателите“ атакуват.

2.1. Интуиции и нагледи

Важно уточнение, което често се пропуска при тематизирането на интуициите, е, че има разлика между онтологическия въпрос „Какво *са* интуициите?“, каузалния въпрос „Какво *причинява* дадена интуиция?“ и епистемологическия въпрос „*Как* интуициите носят познание?“.

В 2.1.1. е представена т.нар. „етиологична“ стратегия, в която онтологическият проблем се прескача директно и анализът на природата на интуициите започва направо с отговор на каузалния въпрос. Най-популярният кандидат за източник на интуицията или „интелектуалния наглед“ (друго понятие, което често се асоциира с интуитивното утвърждаване на p) е някаква „специална способност“ у индивида, която се обозначава като „концептуална компетентност“ (Weinberg & Alexander, 2014, 204). В българската епистемология последната може да се свърже с т.нар. релационна теза за концептуалната компетентност (РТКК), защитавана от Михалчев, която може да се реконструира така:

РТКК: Невъзможността за съотнасяне на който и да било концепт C с друг концепт C_1 означава липса на концептуална компетентност, защото всяка „чисто мисловна вещ“ е дадена по необходимост в определение спрямо друга (Михалчев, 1981, 116).

Единствената разлика между стандартните „етиологични“ възгледи (като този на Лудвиг, например) и РТКК е, че РТКК изисква освен разбиране на релевантните концепти, агентът да не допуска концептуални грешки при определянето на отношенията между тях. Обвързани с концептуалната компетентност, интуициите напълно съвпадат с „новото“ а priori, обяснено през понятието за знание основано на разбиране. Това означава, че основите на интерналисткия фундационизъм са сводими до т.нар. „концептуални истини“.

Онтологическият въпрос обаче се завръща с пълна сила ако се постави въпроса как точно функционира подобна концептуална компетентност и, ако тя се представя едва ли не като „биологичен механизъм“, защо е възможно несъвпадение между интуициите на различни агенти във връзка с, да речем, „Проблема с тролея“? В 2.1.2. е представен опитът този проблем да се реши като се посочи, че в самите „интуитивни убеждения“ няма нищо специфично, а разликата между „интуитивните“ и „неинтуитивните“ твърдения се дължи на характеристики на самото твърдение. Тази стратегия става популярна покрай моралната философия на Робърт Ауди и интуитивисткия рационализъм на Рос, при които моралните принципи се описват като „самоочевидни“ и „неинференциални“. Дори може да се говори за директна връзка между „очевидност“ и „неинференциалност“, в който случай това p да е „самоочевидно“ ще означава p „да не е изведено от друга пропозиция“ (Butchvarov, 1989, 143).

Говоренето за самоочевидност на твърденията само по себе си не разрешава проблема за това защо деонтолозите определят едни морални твърдения като „самоочевидни“, а утилитаристите не „виждат“ подобна „самоочевидност“ в същите случаи. Трябва да се посочи кое е онова, което прави дадено твърдение самоочевидно, но тук единственият благоприятен кандидат отново се оказва разбирането (виж напр. Audi, 1998, 20 или Audi, 1999, 206). Включването на българския интуитивизъм в лицето на Казанджиев и телеологичната му теория за интуициите, в която „очевидността“ на дадено твърдение се определят от „доминираща нагласа“ на агента (Казанджиев, 1982, 175) може частично да обясни „разликите“ между това кои твърдения изглеждат интуитивни на A1 и кои – на A2. Ако тя бъде обвързана с концепцията за разбиране обаче, отново би възникнало несъответствие, защото всеки ще „разбира света различно“ и ще определя различни твърдения като самоочевидни. Подобна крайна релативизация води единствено до това, че значението на „*p* е интуитивно“ става редуцируемо до „*p* ми допада“ и „*p* е съвместимо с теорията ми“.

Опитите онтологическият въпрос да бъде пренебрегнат, като директно се предложи решение на каузалния въпрос, не хвърлят светлина върху проблема за екстензията на предиката „е интуиция“. По тази причина в 2.1.3. и 2.1.4. е реконструиран същинският дебат за природата на интуициите. Първата секция е фокусирана върху дефинициите на понятието за рационална интуиция, а втората – върху дефиницията на т.нар. „сурови интуиции“ или (в българската епистемология) „иррационални интуиции“.

Анализът в 2.1.3. е концентриран върху три предложения: а) интуицията да се дефинира като убеждение (или определен тип убеждение в по-прецизната версия на Люис) (Казанджиев, 1982, 176; Cappelen, 2012, 9), б) интуицията да се определи като *sui-generis* състояние, наричано още „нагледно състояние“ (Bealer, 1998; Huemer, 2005, 2008) и в) определението, в което „интуиция“ реферира към „диспозиция да се поддържа убеждение“ (*disposition to belief*) или „привличане към съгласие“, че *p*, единствено въз основа на съзнателно разбиране на *p* (Sosa, 2007, 60). Предложение а) се отхвърля въз основа на това, че допускането, че интуицията е *всяко* убеждение е невярно, а прецизираното му чрез включването на „самоочевидно“ убеждение или „неинференциално“ убеждение би породило същите проблеми като в 2.1.2. Предложение б) не решава проблема, защото

дефинирането на едно абстрактно понятие (интуиция) чрез друго (интелектуален наглед) води до лоша безкрайност и е неинформативно. Предложение в) отново използва концепцията за „разбиране“ и се сблъсква с проблема за несъгласието между равнопоставени лица (peer disagreement) за това кои твърдения са интуитивни.

Изводът, който може да се направи въз основа отхвърлянето на предложения а), б) и в) е, че екстензията на предиката „е рационална интуиция“ остава неопределена. Анализираният в 2.1.4. кандидат – „суровите интуиции“, съответстващи на „бързи и икономични процеси“ на нервната система (Gigerenzer, 2008, 9) и описвани като еволюционно обособени, несъзнателни морални диспозиции (Greene, 2007, 60), не може да се опише като „рационален“. Трудно е да се определи и как тези „сурови интуиции“ могат да обслужват нуждите на интерналисткия фундационизъм като предоставят основи за познанието. Допускането, че „несъзнателни морални диспозиции“, предизвикани от неконтролируеми процеси в нервната система на агента, са пример за знание би било посрещнатото, най-малкото, с определени резерви. Ето защо, дори да се приеме, че „суровите интуиции“ предлагат ясен кандидат за екстензията на предиката „е интуиция“, този кандидат не би удовлетворил нуждите на интерналистите по отношение на обосноваването. Решението е неприемливо, защото интуициите не биха имали евиденциална стойност (поне не и толкова основополагаща колкото се изисква от допускането за наличие на „философски интуиции“).

2.2. Евиденциален статус на интуициите

Тази втора подглава е посветена на предположението, че ако „защитниците“ на интуиционизма не могат да предложат ясно решение на проблема за природата на интуициите, то аргументите на „нападателят“ би следвало да предлагат такова. В 2.2.1. са представени два от най-влиятелните аргументи срещу евиденциалната стойност на интуициите, а в следващите секции 2.2.2. и 2.2.3. – опити да се отговори на тези възражения. Анализът завършва с представения в 2.2.4. аргумент от знание, който е насочен срещу твърдението, че интуициите са „основен методологически инструмент“ във философията. Това възражение бележи и втория приносен момент в настоящата дисертация, като то се различава от предложеното от Капелен във „Философията без интуиции“. Неговият проект е да отхвърли приемането на Централност в метафилософията като покаже, че съвременната

аналитична философия всъщност не работи с интуиции (Cappelen 2012, 3). В рамките на разделението, предложено от Дженифър Нейгъл, подобен аргумент би поставил Капелен сред „нападателите“ на интуиционизма (Nagel, J. 2007, 802). Въпреки че намирам предизвикателствата пред интуиционистите, формулирани от Капелен, за убедителни и значими по отношение дебатите във философията от първи ред, в своя анализ няма да приема неговия извод. Причината е, че не смятам за възможно да се установи дали философията работи с интуиции, защото не мисля, че философите успешно са установили какво *са* интуициите.

Представените в 2.2.1. аргументи срещу надеждността на интуициите, например, напълно пропускат да споменат какво е онова, което им се струва ненадеждно. Поради ограничените обеми на текста не съм представила всички възражения срещу интуиционизма, а единствено аргумента на Къминс засягащ „липсата на независим източник за калибрация“ на интуициите (Cummins 1998: 117-118) и обозначен като ЛНИК и приписването на Александер и Уайнбърг „притеснение за надеждността“ или ПН (въпреки че в тяхната версия се атакува „достоверността“, а не „надеждността“ на интуициите – срв. Alexander and Weinberg, 2014, 131). Идеята на ЛНИК е да покаже, че за разлика от перцепциите, в чиято надеждност можем да се уверим благодарение на независими свидетелства, интуициите са „некалибрируеми“, защото са несъпоставими с независими свидетелства. ПН на свой ред може да се смята за цялостно възражение срещу интроспективните методи, което сродява „е интуиция“ с други интроспективни състояния. Макар че и двете предизвикателства звучат убедително, нито едно от тях не пояснява какво е онова *нещо*, което не сме в състояние да калибрираме, или което *прилича на*, но *не е същото като*, други интроспективни състояния.

За аргумента в настоящата глава няма значение дали ще се приемат за по-състоятелни възраженията на „нападателите“ изложени в 2.2.1. или опитът да им се отговори чрез допускане на специфичен неемпиричен евиденциален статут (2.2.2.). Може би дори ще се предпочете представеното в 2.2.3. разграничението между „добри“ и „лоши“ интуиции, което Уайнбърг използва за да се опита да артикулира съвместимостта между а priori знание и данните, получени въз основа на проучвания в областта на експерименталната философия (Weinberg, 2013, 93). Позицията по отношение на

интуициите, която ще бъде предпочетена от даден агент, е без значение за проблема, който се повдига в настоящата дисертация, а именно, от къде може агентът да знае дали интуициите имат евиденциална стойност, ако не знае какво са интуициите?

Ще си послужи с аналогия за да обясня още по-добре проблема – да допуснем, че сме запознати с дадено свойство F . Дори може да си представим, че F съответства на свойството „да имаш въшки“. Нека си представим сега, че има две групи хора „нападатели“ и „защитници“, като първите настояват, че няма как джиктоплякторите да имат въшки, а вторите твърдят, че F спокойно може да се припише на джиктоплякторите. Тук проблемът не може да бъде решен само въз основа на знанието на нападателите и защитниците за F , нито въз основа на аргументативните им умения, защото проблемът е в липсата на знание за носителя на съответното свойство. Докато не се определи екстензията на „е джиктопляктор“, няма как да се знае дали последният има или няма въшки.

Постулирането на множество кандидати за решение на проблема за природата на интуициите, дава основания в 2.2.4. да се издигне аргументът от липса на знание (АЛЗ). Последният може да се представи така:

P1: Всички аргументи в полза на евиденциалната стойност на интуициите посочват, че позоваването на интуиции предоставя разумни основания за обосноваване.

P2: Всички скептически аргументи срещу интуиционизма посочват, че позоваването на интуиции не предоставя разумни основания за обосноваване.

P3: Предположението на интуиционистите, че интуициите предоставят разумни основания имплицира, че те знаят какво са интуициите (т.е. кое е онова, което предоставя основания).

P4: Предположението на скептиците, че интуициите не предоставят разумни основания имплицира, че те знаят какво са интуициите (т.е. кое е онова, което не предоставя основания).

P5: Ако скептиците и интуиционистите знаеха какво са интуициите, то въпросът за природата на интуициите щеше да има еднозначен отговор.

P6: Проблемът за природата на интуициите все още не е решен.

C1: Скептиците не знаят какво са интуициите, следователно не могат да знаят дали интуициите играят роля в обосноваването.

C2: Защитниците също не знаят какво са интуициите, следователно не могат да знаят дали те притежават епистемична стойност.

Общият извод, който може да се направи въз основа на казаното във втора глава е, че няма как да се определи дали интуициите могат да играят някаква съществена функция за познанието. Това обаче навежда на мисълта, че позоваването на интуиции е лоша аргументативна практика, защото не е ясно на какво се позоваваме.

Глава трета: Обосноваване без интуиции „по философски“

Трета глава от дисертацията е съсредоточена върху опита да се предложи алтернатива на интернализма по отношение на обосноваването като се посочи метод, който е съвместим с екстерналистки фундационизъм. Предложената от мен методология съчетава две от основните стратегии, които вече се използват във философията – i) изводът към най-добрата хипотеза (inference to the best explanation), обозначен накратко като ИДО и ii) методът на мисловното равновесие (reflective equilibrium) или МР. От кохерентистките стратегии за обосноваването, методът запазва изискването за кохерентност на системата от убеждения, но тя се разглежда единствено като необходимо, не и като достатъчно условие за обосноваването на дадена пропозиция *p*.

3.1. Абдукция или извод към най-доброто обяснение

Целта на подглава 3.1. е да се дадат насоки за прецизиране на абдуктивните допускания и да се формулират ясни критерии за изводимост, с които да е съобразено прилагането на ИДО във философската методология. Първото условие това да се случи е да се прокара разлика между неспецифични характеристики на абдуктивните изводи (каквито са тези, предложени от Пърс) и направата на абдуктивни изводи съобразно (прото) критерии (напр. предложените от Питър Липтън). Секция 3.1.1. се занимава с експликацията на тази разлика. Разглеждането показва, че може да се говори за:

- **Абдукция в пърсов смисъл**, която се отличава с а) гарантирана истина на предпоставките, доколкото те почиват на публично достъпни факти, като б)

обяснителната хипотеза почива изцяло на „сходство“ с фактите и зависи от „склонността“ на изследователя (CP 2.96).

- **Абдукция като ИДО**, при която се съпоставят конкурентни обяснителни хипотези и се избира онази, която а) има най-голям обяснителен потенциал, т.е. обяснява най-добре даден факт или състояние на нещата въз основа на б) наличните свидетелства за него.

Разликата се състои в това, че абдуктивните допускания в пърсов смисъл нямат определена степен на вероятност и не може да се говори за критерии за селекция между конкретните, което прави „предпочетеното“ обяснение твърде произволно и субективно. За разлика от тях абдуктивните изводи направени посредством ИДО могат да бъдат подложени на внимателна селекция, като онзи от тях, който най-добре удовлетворява зададените от изследователската общност критерии следва да бъде предпочетен.

С оглед на ИДО, предложените критерии за подбор варират, но често сочени кандидати са „вероятност“ (likeliness) на обяснението и „удовлетворителност“ (loveliness). Така, обясненията с по-голяма постериорна вероятност (likeness) ще правят дадена хипотеза по-подобна на истината (truthlike), а тези притежаващи по-голяма „удовлетворителност“ (loveliness), ще се считат за по-разбираеми (Lipton, 2004, 59). Следователно, за успешно извършване на ИДО трябва да са изпълнени следните условия:

- (1) Обяснението да е обяснение за наличен актуален (независим от агента) факт (положение на нещата);
- (2) Да са налични публични свидетелства за съответния факт (положението на нещата), на които обяснението да е основано;
- (3) Обяснението на факта (положението на нещата) да бъде най-доброто обяснение на свидетелствата, т.е. да притежава най-голяма степен на вероятност и/или да бъде най-разбираемото и достъпно обяснение;
- (4) Критерият дадено обяснение да бъде предпочетено като най-доброто да не бъде неговата истинност, а неговата удовлетворителност.

Моментът на субективност при подбора на хипотезата се запазва и при ИДО, въпреки че той определено не води до такъв аргументативен произвол, какъвто е възможен при пърсовата абдукция.

Дори при въвеждането на (прото) критериите „вероятност“ и „удовлетворителност“, ИДО страда от редица недостатъци, които са представени в секция 3.1.2. Първото основателно възражение, което може да се отправя към абдуктивните методи е, че дори с цялото говорене за „вероятност“ и „удовлетворителност“ отново не става ясно какъв е критерият за „добро“ обяснение. Тук е коментиран накратко един изключително съвременен опит за справяне с този проблем в българската философия, който принадлежи на Лилия Гурова (2018; 2019). Тя предлага „добрите“ обяснения да се селектират посредством количествен критерий - броят на изводите, които могат да се направят от дадено обяснение (Гурова, 2018, 26; Гурова, 2019, 138-139). Този критерий обаче страда от недостатъка, че има случаи, в които от дадено обяснение могат да се направят много, но погрешни изводи. Дори и изискването да се промени на „броят на верните изводи“, е възможно определени обяснения да водят до n на брой верни, но тривиални изводи.

Нерешеният проблем за недостатъчно добре формулираните критерии за абдуктивна изводимост е съпътстван от влиятелното възражение на ван Фраасен. Той посочва, че е възможно, дори при стриктно прилагане на добри критерии, „най-доброто налично обяснение“ да се окаже просто „най-доброто от множество лоши“, т.е. напълно невярно (van Fraassen, 1989, 143). Причините за това могат да са много, като лесен за проследяване пример са недостатъчно прецизните (за дадена епоха) научни методи. Аргументът за „най-доброто сред множество лоши“ обяснения се възползва от идеята за научен прогрес и смяна на научните парадигми, като ясно показва, че твърдения, които дълго време са се смятали за сигурни истини в науката са били преразглеждани при постъпване на нова информация.

Допълнително, трябва да се потърси решение и на важен епистемологически проблем, който засяга статута на абдуктивните умозключения. Ако се допусне, че истината е необходимо условие за знание, абдукцията е заплашена от липса на познавателна стойност, поради вероятностния статут на изводите, несъвместим с класическия анализ (Карагеоргиева, 2013, 53).

Въведените в 3.1.3. изисквания за прецизиране на абдуктивните допускания и формулираните от мен критерии за изводимост, имат за цел да демонстрират как посочените възражения срещу ИДО могат да се избегнат. В случаите, в които те не могат да бъдат напълно преодоляни (каквто е този с аргументът на ван Фраасен), почитателят на абдуктивния метод просто трябва да покаже, че предпочита да „поеме риска“ и да признае, че всеки извод достигнат посредством ИДО може да се окаже ревизируем на по-късен етап. Отказът от сигурността на знанието и априорните основи за обосноваване на системата от убеждения са приемлива цена в сравнение с изпадането в релативизъм и утвърждаването на *context ex machina*² като следствие от приемането на ван Фраасеновия антиреализъм. Казано по друг начин – онова, което философът жертва когато се съгласи с предизвикателството, представено от ван Фраасен, е интерналистският фундационизъм. Настоящата дисертация обаче демонстрира, че това е жертва, която се налага да бъде направена и по много други причини.

В заключение на разглеждането в подглава 3.1., предлагам следните критерии за изводимост, които следва да се спазват при прилагането на абдуктивния метод:

- (1) Да се анализират посредством метода на абдукцията само такъв тип положения на нещата, които влизат в компетенцията на разглеждащия.*
- (2) Свидетелствата, на които се базира дадено обяснение не бива да бъдат произволни или недостатъчни. Между тях трябва да има кохерентност и информацията, която предоставят, трябва да бъде изчерпателна, за да е възможен коректен извод.*
- (3) Обяснението трябва да притежава познавателна стойност, т.е. да предоставя информация за факта или състоянието на нещата, с които започва абдуктивната процедура .*
- (4) Удовлетворителността на даден извод изисква демонстриране на това, че ,спрямо наличните свидетелства, изводът е не-неистинен или, че е вероятно истинен (критерият в случая е стойността по истинност на извода да не е 0).*

² Благодарности на Милан Йованович за този израз.

Приемането на (1) е съвместимо с въвеждането на концепцията за експертни свидетелства в рилайъбилитета като версия на екстерналистки фундационизъм. Съгласието с (2) означава предпоставяне на някаква корелация между свидетелства и извод, а именно – че свидетелствата *ca* (по един или друг начин) именно свидетелства за направата на този извод. Накрая, допускания (3) и (4) са съвместими с концепцията за „подобие на истината“ (срв. *truthlikeness/verisimilitude*), която може да е от голяма полза за дисциплини като експерименталната философия, които работят с процентни, т.е. непълни стойности на утвърждаване.

3.2. Мисловно равновесие

След извеждането на по-скоро вероятностния характер на изводите в полето на философията, извършено в 3.1., задачата на тази подглава е да покаже как дори обосноваването на най-абстрактните философски теории може да е съвместимо с екстерналистки фундационизъм. Решението да преформулирам метода на мисловното равновесие (MP) не беше никак произволно, а беше мотивирано от това, че i) в метода вече присъства изискване за кохерентност на системата от убеждения, каквото беше въведено и в настоящата дисертация и ii) MP е приложим към области от философията, които боравят основно с абстрактни понятия, каквато е моралната теория. Версията, която обособявам в края на 3.2., обозначена като „актуално равновесие“, цели да покаже, че обосноваването на моралните съждения може да се случва въз основата на странични пропозиции, които имат „изначална достоверност“. Установяването на тази достоверност не почива на „интуициите“ или интроспективните състояния на агента, а е направено посредством независимото утвърждаване на надеждността на познавателния източник. Преформулираната фундационистка версия на MP, която предлагам може да се смята за най-важният приносен момент в настоящата дисертация. С изключение на допускането на Кели и МакГрат, че MP трябва се анализира като „някакъв вид фундационизъм“, където „зачитането на кохерентността играе огромна роля“ (Kelly & McGrath, 2010, 334) и една кратка бележка от страна на Майкъл ДеПол, в която той подмята, че фундационистка версия на MP е действително възможна (DePaul, 2005, 293), до този момент не са били публикувани систематични трудове върху възможността за инкорпориране на фундационизъм в MP. Такъв беше представен от Саймън Рипън на летния курс по морална епистемология в ЦЕУ през 2018, но в него не беше предложено решение за преодоляване на проблема за

изначалната достоверност на обмислените твърдения. Надеждата ми е, че експликацията на актуалното равновесие дава задоволително обяснение за тази изначална достоверност.

В 3.1.1. е направен обстойна реконструкция на различните формулировки и версии, в които МР е бил представян през годините. Корените на метода могат да се проследят или до Ролс (Brandt, 1990) или до Нелсън Гудман³ (Bates, 2005). В първия случай, постигането на „равновесие“ предполага установяване на корехентност между определени морални преценки и морални принципи като тяхната взаимосвързаност дава решение на проблема за обосноваването в моралната философия. Във втория случай, МР директно се представя като методологическо решение на проблема за индукцията. Всяка версия на метода предполага постигане на равновесие между различни „нива“ в системата от убеждения на агента. Първото ниво обикновено е отредено за т.нар. „обмислени съждения“, които могат да се представят и като съждения за конкретни случаи. Въз основа на своите обмислени съждения, агентът е в състояние да достигне до принципи от по-общ характер във второто ниво. В най-простата му форма, прилагането на МР цели постигане на кохерентност между конкретните и общите съждения на първо и второ ниво. За тази цел трябва да се премахнат всички противоречия между тях и поддържаните общи принципи трябва да се съгласуват с направените от агента конкретни присъди.

Още при това базисно и неособено информативно обяснение на метода проблясват основните възражения, които могат да се отправят към него. Те могат да са от общ характер и да засягат кохерентистките теории за обосноваването или консервативността на метода, или пък да са фокусирани върху специфични недостатъци на МР като възможността при постигане на „равновесие“ от повече от един агент, да възникне несъвпадение между различните равновесия. В допълнение, към метода могат да се отправят разгледаните в 3.2.2. „проблем за подбора“ и „проблемът за двете неразличими множества“. Последният засяга нуждата от допълнително множество на обмислените съждения, спрямо което да се подбират онези от тях, които се приемат като изходни пунктове в МР. Допускането за съществуване на такова множество обаче противоречи на изискването *всички* обмислени съждения да са включени в първото ниво на МР. Проблемът за подбора пък засяга липсата

³ Най-точно е да се каже, че методът е предложен за пръв път от Гудман, а наименованието му – „мисловно равновесие“ – за пръв път от Ролс.

на ясен критерий за селекция на това на кое ниво от МР да се случват „напасванията“ между конфликтни убеждения. Например, ако даден морален принцип противоречи на обмислено морално съждение, не става ясно кое от тях трябва да се адаптира към другото.

Параметри на актуалното равновесие: Защиаваната в текста версия на МР, обозначена като „актуално равновесие“, цели да разреши тези проблеми, като същевременно не прибъгва до неясното понятие за интуиция при въвеждането на стартовите обмислени съждения. Тя е съвместима както с поддържане на морален реализъм, така и с допускане на антиреализъм, защото не заема отношение по проблема за наличието на морални свойства. Актуалното равновесие е приложимо както като средство за обосноваване на вече съществуващи морални теории, така и за откриване на морални теории, което го прави практически използвана, а не идеална версия на МР. В допълнение, предложението ми може да се оредели като подверсия на т.нар. „разширено мисловно равновесие“, където освен допускането на първо и второ ниво се постулира и трето, което съдържа убеждения на агента прилежащи към различни фонове теории, които той поддържа. Не съществува принципен проблем за това актуалното равновесие да се асоциира с емпирична методология. В него могат да бъдат инкорпорирани както данни от типично философски емпирични изследвания (напр. тези в полето на експерименталната философия), така и данни от когнитивната психология, невробиологията и други емпирични области на изследването. Постигнатото от агента равновесие е „индивидуално“, но то може да се съпоставя и влияе от входящите данни, които му се предоставят от широката публика. С други думи – възможно е да се говори за умерени версии на публично мисловно равновесие.

Освен да анализира някои от предизвикателствата пред МР, задачата на 3.2.2. е да хвърли светлина върху най-проблемния елемент от метода – „обмислените съждения“. Оказва се, че голяма част от възраженията срещу МР (срв. напр. проблемът за подбора) възникват поради невъзможността да се обособи ясно множество от убеждения, които да бъдат обозначени като обмислени съждения. В тази секция анализирам и недостатъците на това обмислените съждения да се ограничават до моралните съждения. Вместо това предлагам решение, вдъхновено от Кенет Уолдън и неговото допускане, че множеството на обмислените съждения може да включва убеждения базирани на наблюдения, тестови

результати и свидетелства от трето лице (Walden, 2013, 251-252). Ясното определяне на характеристиките, които трябва да притежават представителите на множеството на обмислените съждения изисква въвеждането на следните две понятия:

Фоновото знание: За част от сумата на пропозициите съставлящи фоновото знание на агент А следва да се смята всяка една пропозиция p , която се приема от А и е такава, че а) изразява обосновано, не-морално⁴, истинно убеждение за б) *актуално или възможно* положение на нещата.

Релевантни странични пропозиции: Сумата от пропозиции, които съставят фоновото знание на А по отношение на морален случай С се обозначава като *множеството на релевантните странични пропозиции по отношение на С*.

Така, в секция 3.2.3. е предложен критерий за подбор на обмислени съждения, като последните се различават от множеството на моралните съждения и (за разлика от него) могат да имат по-голяма изначална достоверност:

AP епистемологическо изискване към обмислените съждения: Крайното множество на обмислените съждения С трябва да включва единствено онези елементи от множеството на всички не-морални съждения N, по отношение на които а) А е обоснован в убеждението си да ги смята за истинни във време t , така че б) те са или част от релевантната фонова теория, в който случай формират подмножество T^5 , като е изпълнено $T \subset C$ или в) те са релевантните странични пропозиции по отношение на морален С, в който случай формират подмножество В, като е изпълнено $V \subset C$. Двете множества В и Т са разбивка на С.

Прилагането на актуално равновесие позволява да се установи, че всяко морално съждение, което агентът поддържа се основава на поддържането на определен брой релевантни странични пропозиции, които нямат нищо общо с моралната теория. Страничните пропозиции на свой ред са придобити посредством познавателен източник, който позволява

⁴ Не-морално да се различава от аморално. Под „не-морално“ да се разбира „необвързано с моралната теория“ убеждение.

⁵ Това очевидно прави AP версия на разширено мисловно равновесие, при която третото ниво е запазено за фоновите теоретични убеждения на агента.

калибрация и надеждността му може да се установи по независим път (напр. странични пропозиции основани на перцептивни данни).

В заключение, актуалното равновесие е съвместимо с екстерналистки фундационизъм по отношение на обосноваването и същевременно е работещ метод за правене на философия.

Глава четири: Ментално съдържание

Менталното, или също често наричано „мисловно“ или „концептуално“, съдържание е важно за това изследване по няколко причини. Първо, има основания да се допусне, че основната активност на философите е свързана с онова, което Хендерсън и Хорган наричат „концептуално-аналитична философска рефлексия“ (2013, 115). Да се приеме тази теза обаче означава да се твърди, че философията е априорна дисциплина. За епистемологията това важи с особена сила, защото дейността ѝ може да се сведе до изследване на концепти като концепта ЗНАНИЕ или концепта СВИДЕТЕЛСТВО. В дебата върху разграничението *a priori* – *a posteriori* в епистемологията и метафилософията пък често се обсъжда връзката между априорно знание и концептуална истина. Допускането за такава корелация от страна на интерналистите означава, че отхвърлянето на тезите им изисква да се обърне специално внимание на природата на концептите и менталното съдържание.

Така в четвърта глава се предлагат аргументи в защита на втората половина от философската теза на дисертацията – отхвърлянето на интернализма по отношение на менталното съдържание. Трябва да се уточни, че е възможно кохерентно да се поддържа априоризъм и същевременно да се отхвърля интернализма по отношение на менталното съдържание. Такъв е случаят във философията на Тайлър Бърдж, например. Картезианската фонова теория и допускането ѝ за вътрешни основи на познанието обаче е характерно както за интерналистите по отношение на обосноваването, така и за интерналистите по отношение на менталното съдържание (наричани още „индивидуалисти“).

В подглава 4.1. се пояснява значението на термина „ментално съдържание“. С оглед на епистемологията, редуktivните стратегии по отношение на менталното съдържание имат смисъл само доколкото все пак предоставят някаква информация за това съдържание. Може да се каже, че анализът на езика, например, е от полза на теория на познанието когато

хвърля светлина върху значението на предиката „е знание“ и така препраща към концепта ЗНАНИЕ. Затова в секцията „Езикови изрази и техните ментални еквиваленти“ се приема допускането, че изречението, произнесено от даден говорител, е езиковият аналог, предоставящ достъп до определено интенционално стояние на говорителя. Например, съдържанието на убежденията на агент А се разкрива посредством смисъла на съобщеното от А изречение. Изводът е, че с основателно може да се говори за тясна връзка между дебата за значението на изречението и проблемът за природата на менталното съдържание.

Наличието на ментално съдържание изисква възприетата от агента сензорна информация да е „съзнателна“⁶ или „да се репрезентира концептуално“. Еквивалентът на този процес в българската епистемология е съзнателното усвояване на сетивни данни „под формата на психични образи“ (Сивилов, 1980, 26), наричани още „познавателни образи“ (Павлов, 1945). Концептуалните репрезентации, за разлика от сензорните, могат да бъдат съобщавани в изречения, като за съобщаването им се използват абстрактни изрази като „виждам“, „разбирам“, „съзнавам“, „чувствам“ и други (Dretske, 1997, 10). На всеки подобен израз съответства определено интенционално състояние, респективно и определено ментално съдържание. Думите, които изграждат изречението, съобщаващо определено ментално съдържание, на свой ред препращат към концепти. Според възприетата в 4.1.2. терминология на Бърдж, „съдържателната клауза“ на дадено изречение, наричана още „че“ клауза е тази, която изразява пропозиционалната нагласа на агента. Така, менталното съдържание се съобщава посредством индиректна проява на менталистки идиом, като съдържанието на съответното интенционално състояние е съобщено в „че“ клаузата на изречението, например: „Весела каза, че земята е плоска“.

В края на първата подглава са очертани позициите на двата лагера по отношение на менталното съдържание. Според интерналистите, наричани още „индивидуалисти“, ако двама индивиди са „вътрешно“ еднакви (т.е. ако заемат едни и същи състояния на нервната система, имат абсолютно идентична индивидуална история и всичките им убеждения съвпадат), то стойността по истинност на техните убеждения ще е една и съща, защото ще зависи от тези „вътрешни състояния“. Социалният екстернализъм на Бърдж е версия на

⁶ Съзнателна да се разбира възможно най-широко – всяко нещо, за което агентът си дава сметка (притежава „awareness“) следва да се разбира като „съзнателно“.

екстернализма по отношение на менталното съдържание, в която се отхвърля тази идентичност на стойностите по истинност. Разгледан е известният „казус с артрит“, в който „вътрешно“ еквивалентни агенти, чиято индивидуална история и убеждения съвпадат се различават единствено по това, че в социалната среда на единия, в концепта АРТРИТ се включват и болести на бедрото. Казусът показва, че въпреки липсата на „вътрешни“ разлики или разлики в „индивидуалността“ на Бърт и неговия близък, убеждението на единия, че има артрит в бедрото може да е истинно, докато това на другия – неистинно.

Следващите две подглави – 4.2. и 4.3. маркират опита на интерналистите да отговорят на предизвикателството, повдигнато от Бърдж. Основна тема на 4.2. е дебатът между Сара Сојер и Аса Уикфорс за това дали казусът с артрит изисква да се приеме възможността за непълно владение на даден концепт. Възражаяйки на екстерналистите, Уикфорс твърди, че в разгледания от Бърдж първи случай Бърт изобщо не владее концепта АРТРИТ, защото ако се приемем, че той го притежава от това би следвало, че трябва да се съгласим, че не разбираме собствените си интенционални състояния. Допускането, че не разбираме мислите си обаче звучи странно, което води Уикфорс до извода, че частичното или непълно разбиране на една концепция звучи неприемливо (Wikforss, 2004, 287).

Целта на втората подглава е да се покаже, че дори допускането за непълно концептуално разбиране да е „контраинтуитивно“ (както биха се изразили интерналистите), приемането на противоположното допускане – че разбираме всяка своя мисъл напълно – води до абсурдни следствия. Предпоставянето на нуждата от концептуално владение (concept mastery) и пълно разбиране на даден концепт води до създаването на мистичната фигура на перфектния говорител – същество, което притежава безпогрешно знание за всички концепти, с които борава, и което съзнава напълно всичките си интенционални състояния. Съмнително е доколко бихме имали нужда от епистемология на първо време, от анализ на концепти като ЗНАНИЕ и УБЕЖДЕНИЕ и дебати върху езиковите им определения, ако действително бяхме такива перфектни говорители.

В 4.3. е представен друг опит за защита на интернализма по отношение на менталното съдържание чрез прокарването на паралел между „функция на употребата“ и „функция на концепта“. Такова се наблюдава, например, в анализите на Кристофър Хил. Тук проблемът е, че концептите сами по себе си не могат да имат „функции“, функции може

да е има единствено когнитивната система, която ги създава. В най-добрия случай може да се каже, че всички концепти ще имат една и съща функция - да се обслужи когнитивния интерес на агента. Така за „функции на концептите“ може да се говори само метафорично, доколкото съвпадат с разлика между когнитивните интереси на двама души. В този случай, твърдението, че онова, което определя един концепт са присъщите за него (вътрешни) функции, които той изпълнява, е пример за доста странна порода интернализъм по отношение на менталното съдържание. Тезата води до следния парадокс (реконструиран по Hill, 2013, 144):

P1: А придобива С посредством учене.

P2: Концептуалното съдържание на С е определено от когнитивните интереси на А, съвпадащи с функцията на С.

C1: От А зависи да определи кои поддържащи пропозиции предоставят свидетелства за функцията на С.

Дори да допуснем, че няма проблем функцията да съвпада с когнитивния интерес, възниква въпроса: Кое е онова, което е придобито от А на първо място? Ако съдържанието на С се определя спрямо функцията, която С изпълнява за когнитивната система на А (**P2**), изглежда, че нищо не е придобито от агента в **P1**.

Последната подглава – 4.4. синтезира изводите, направени по отношение на менталното съдържание. Заключителната позиция, за която в дисертацията ясно е показано, че е най-безпроблемна и точна, е т.нар. „широк физически екстернализъм“, според който менталното съдържание се определя от средата в най-широк смисъл.

Заключение

Философската теза на дисертацията се състои в отхвърляне на два типа интернализъм – по отношение на обосноваването и по отношение на менталното съдържание. Защитата на първата ѝ част е постигната посредством: i) откриване на противоречие в експликацията на класическия априоризъм, ii) демонстриране на неефективността на „новия“ априоризъм, при който iii) понятието а priori е сводимо до понятието за интуиция, което обаче не се знае какво обозначава. Аргументите срещу интернализма по отношение на менталното

съдържание пък разчитат на iv) обосновката на непълното концептуално разбиране, която стои в основата на v) възможността двама „вътрешно“ еднакви агента с еднаква физиологична история да изкажат едно и също убеждение, като стойността по истинност на убеждението на единия се различава от тази на убеждението на другия. Заключение е, че съвременната епистемология не се нуждае от „вътрешни“ основи на познанието и по-скоро трябва да се насочи към изследването на ролята на средата за формирането на менталното съдържание.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Разработена е техника за анализ на българската епистемология в рамките на актуални дебати от полето на съвременната епистемология.
2. В дисертацията е предложен формален аргумент, който демонстрира наличието на противоречие в експликацията на класическата концепция за a priori знание.
3. Демонстриран е проблем, с който се сблъскват както „защитниците“, така и „нападателите“ на интуиционизма във философията, състоящ се в липсата на знание за екстензията на предиката „е интуиция“.
4. Дисертацията предлага алтернатива на доминиращия в България интерналистки фундационизъм като разработва метода на актуалното равновесие и показва, че той е съвместим с екстерналистки фундационизъм по отношение на обосноваването.
5. Издигнати са възражения срещу интернализма по отношение на менталното съдържание въз основа на създадената от него митична фигура на „перфектния говорител“.
6. Настоящата дисертация е първият систематичен опит за анализ на аргументите в полза на интернализма, както те са дадени от представители на българската епистемология.

РЕЦЕНЗИИ И СТАТИИ ПУБЛИКУВАНИ В ПЕРИОДА НА ДОКТОРАНТУРАТА

Ангелова, М. (2017) Преводът и формирането на философски език в България (Рецензия на статията на Ясен Захариев и Христо Тодоров). Достъпна на: <http://www.online.rhetoric.bg/custom%20structure%20/%D1%80%D0%B5%D1%86%D0%B5>

[%D0%BD%D0%B7%D0%B8%D1%8F-%D0%BE%D1%82-%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D0%BB%D0%B5%D0%BD-%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%8F/](#)(към 04.02.2020)

Дончев, А., Бакалова, М., Ангелова, М., Елчинов, Д., Гурова, Л. (2017) Девети европейски конгрес по аналитична философия (ЕСАР 9). *Философски алтернативи*, 6, стр.151-159.

Ангелова, М. (2018) Възможно ли е познание без език? Приписване на предикати на базата на неезиково поведение. В: (Карагеоргиева, А., Елчинов, Д., Василев, Б. ред.) *Език и познание. Сборник от конференцията в памет на Мила Ганева*. София, УИ „Св. Климент Охридски“

Ангелова, М. (2018) Съвременни проблеми около понятието за а priori – случаят Уилямсън. В: *Докторантски сборник 2017*. София, УИ Св. „Климент Охридски“.

Ангелова, М. (2018) Някои проблеми в теорията за двата типа истина на Спиридон Казанджиев. В: *Годишник на докторантите 2017*. София, УИ Св. „Климент Охридски“.

Ангелова, М. (forthcoming, 2020) Прецизиране на абдуктивните допускания и формулиране на критерии за изводимост. В: *Пътища на познанието (Сборник от конференцията в чест на 60-годишнината на проф. Анета Карагеоргиева)*. София: УИ "Св. Климент Охридски".

Angelova, M. (forthcoming, 2020) The meaning of truth. Arguments against deflationary theories of truth. In: *Book of proceedings from the conference STUDKON 3*.

Angelova, M. (forthcoming, 2020) On Closing the Gap: How to Challenge your Students to Engage in Philosophising. *Teaching PhiloSophia (Proceedings from the International Conference in Kiten, Bulgaria (05 – 09.06.2019))*.

УЧАСТИЯ В КОНФЕРЕНЦИИ И СОКРАТИЧЕСКИ ДИАЛОЗИ

16-17.10.2019 Angelova-Elchinova, M. A Modern Attempt to Resurrect Wittgenstein`s Functional Account. *130 year Ludwig Wittgenstein: 1889-2019*. Sofia, Sofia University. (<https://philevents.org/event/show/%DB%B7%DB%B4%DB%B5%DB%B5%DB%B4>)

18-20.09.2019 Angelova-Elchinova, M. Perfect speakers and reinterpretation of thought content. *SOPhiA*, 2019 at Salzburg University

(<https://www.sbg.ac.at/sophia/SOPhiA/2019/languages/en/programme.php>)

02-08.08.2019 8th International Conference LIMITS –BORDERS – BOUNDARIES. PHILOSOPHICAL, POLITICAL and CULTURAL ASPECTS (Springe, Germany) - Participation in SD on the topic “*To what extent should I allow my emotions to play a role in moral decision making?*” facilitated by Liu, A.; Kellett, R. and Virtanen, A.

5-9.06.2019 Angelova-Elchinova, M. *The Gap between Two Generations or How to Challenge Your Students to Engage in Philosophizing*. Challenges to Teaching Philosophy: New Technologies and Generational Differences held at KitenScientific Base (<https://teachingfilosofia.wordpress.com/program/>)

01.06.2019 Ангелова-Елчинова, М. & Нечев, К. Сензорни срещу концептуални репрезентации. *Конференция на тема „Дебати в аналитичната философия“*. София: СУ.

10.11.2018 Angelova, M. The myth of the epistemic value of intuitions. *STUDKON 4 at Nis University* (<https://www.filfak.ni.ac.rs/konferencije/item/1036-studkon-4>)

24.08.2018 Ангелова, М. Хоруич срещу Куайн върху неопределеността и аналитичните истини. *Конференция „Философията и емпиричните науки“ в памет на Куайн* (<http://www.ivankolev.com/>)

10.11.2017 Angelova, M. The meaning of truth. Arguments against deflationary theories of truth. *STUDKON 3 at Nis University* (<https://www.filfak.ni.ac.rs/konferencije/item/792-studkon-3#en>)

04.11.2017 Ангелова, М. Прецизиране на абдуктивните допускания и формулиране на критерии за изводимост. *Конференция “Пътища на познанието”*. София: СУ (<http://ways-of-knowing.weebly.com/10551088108610751088107210841072.html>)

26-28.10.2017 Ангелова, М. Понятието за „наука“ при Димитър Михалчев и проблемът за единичното и общото. *Конференция по случай 125 години университетска философия в България*. София: СУ (<https://125yearsofuniversityphilosophy.wordpress.com/conference-program-bulgarian-speakers/>)

26-28.09.2017 Ангелова, М. *Съвременни проблеми около понятието за a priori –случаят Уилямсън*. Докторантски четения в СУ, 2017

(http://phls.uni-sofia.bg/documents/articles/2229/Program_26-28-2017.pdf)

ЛЕТНИ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ

12.07.2018 – 19.07.2018 *Moral Epistemology*. Summer University Program of CEU. Budapest, Hungary.

БИБЛИОГРАФИЯ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Бачев, М. (2016) Религията между разума и чувствата: Имануел Кант и Рудолф Ото. *NotaVene*, 32. Достъпно на: <https://notabene-bg.org/read.php?id=379> (20.12.2019).

Бънков, А. (1945) *Бергсонизмът в България*. София: печатница „Изгрев“.

Василев, С. (1978) *Интуиция и творчество*. София: БАН.

Гаврилов, А. (1975) Към въпроса за природата на съзнанието. София: СУ Климент Охридски.

Гурова, Л. (2018) Куайн за диспозиционните обяснения като белег за незряла наука и една алтернативна гледна точка. *Философски алтернативи*, 6, стр. 20-29.

Гурова, Л. (2019) *Обяснение, разбиране и извод*. София: Нов български университет.

Данков, Е. (2006) Съвременната западноевропейска философия и българите. Библиотека „Диоген“, 14 (2), стр. 49-109.

Иванов, Д. (2015) *Теории за истината*. София: УИ Св. Климент Охридски.

Илиев, А. (1932) Художествено и научно творчество. *Просвета*, 2, стр. 155–162.

Йорданов, П. (1943) Литературата като познание. *Философски преглед*, XV (2), стр. 118-137

Казанджиев, С. (1982) Истина и очевидност. В: Бъчваров, М., Димитрова, Н. (Съст.) *Спирidon Казанджиев. Философски и психологически съчинения*. София: Наука и изкуство, стр. 74-192.

Кант, И. (2013) *Критика на чистия разум*. София: Марин Дринов.

Карагеоргиева, А. (2013) *Увод в съвременната теория на познанието*. София: Проектория.

Ковачев, В. (1987) *Теоретичното познание – методологически проблеми*. София: Наука и изкуство.

- Куайн, У. (2008) Две догми на емпиризма. В: Полименов, Т., Латинов, Е., Бешкова, А., Моллов, Б. (съст.) *Философия на логиката II*. София: Изток-Запад, стр.88-110.
- Кулов, В. (2011) Препрочитайки Димитър Михалчев. *Български философски преглед* (кн.1), стр.15 – 38.
- Кулов, В. (2013) *Философията като проблем в българската книжнина на XX век*. София: ИБФК.
- Михалчев, Д. (1914) *Форма и отношение*. София: Софийски университет.
- Михалчев, Д. (1981) *Избрани съчинения* (Съст. Дарковски, К.). София: Наука и изкуство.
- Нечев, К. (2013) Рецепции и Употреби на Ницшевите Идеи в Творчеството на Янко Янев. *Известия*, т. XIII, стр. 71-85.
- Николов, Б. (2015) Кратка История на Априорността. *NotaBene*, 30. Достъпно на: <http://notabene-bg.org/read.php?id=352> (20.12.2019).
- Павлов, Т. (1942) *Съвременни философски учения*. София: Д.Гологановъ.
- Павлов, Т. (1945) *Теория на отражението*. София: Нариздат.
- Попов, С. (1973) *Обществени закони и социално познание*. София: БАН.
- Пеев, Д. (2019) Мястото на интелекта в теориите за съзнанието от по-висок ред (ТСПР). *Философия*, 28 (3), стр.295-303.
- Сивилов, Л. (1980) *Системното познание*. София: Наука и изкуство.
- Спасов, Д. (1969) *Анализ на познанието*. София: Наука и изкуство.
- Спасов, Д. (1984) *Догматизъм и антидогматизъм във философията*. София: Наука и изкуство.
- Цацов, Д. (2008) Шест десетилетия дискусии за епистемологията. В: Проданов, В & Владимирова, Л. (съст.) *Шест десетилетия академична философия*. София: ИФИ-БАН, стр.89-111
- Янев, Я. (1924) Любав и смърт. *Златороз*, 8, стр. 383-385
- Янев, Я. (1925) Философията на Бергсон. *Златороз*, 8/9, стр. 350-360.
- Alexander, & Weinberg, (2014) The ‘Unreliability’ of Epistemic Intuitions. In: Machery, E. & O’Neill, E. (Eds.), *Current Controversies in Experimental Philosophy*. Routledge, pp.128-145.
- Alston, W. (1993) *The reliability of sense perception*. Ithaca: Cornell University Press
- Altehenger, H., Gaus, S. & Menges, A.L. (2015) Being Realistic about Reflective Equilibrium. *Analysis*, 75 (3), 514-522.

- Atkins, R. (2016) *Pierce and the Conduct of Life. Sentiment and Instinct in Ethics and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, D. M. (1981) What is Consciousness? In: *The Nature of Mind*. Ithaca, NY: Cornell University Press, pp. 55-67.
- Arras, J. (2007) The Way We Reason Now: Reflective Equilibrium in Bioethics. In: Bonnie Steinbock (ed.). *The Oxford Handbook of Bioethics*. Oxford: Oxford University Press, pp.46-71.
- Arvan, M. (2013). Groundwork for a New Moral Epistemology. *Klesis*, 27, 155-190.
- Audi, R. (1998) Moderate Intuitionism and the Epistemology of Moral Judgment. *Ethical Theory and Moral Practice*, 1 (1), pp. 15-44.
- Audi, R. (1999) Self-Evidence. *Philosophical Perspectives*, 13 (s13), pp. 205-228.
- Audi, R. (2009) *The Good in the Right. A Theory of Intuition and Intrinsic Value*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Ayer, A. (1946) *Language, Truth and Logic*. New York: Dover Publications.
- Baderin, A. (2017). Reflective Equilibrium. *Social Theory and Practice*, 43(1), 1-28.
- Bates, J. (2005). The Old Problem of Induction and the New Reflective Equilibrium. *Dialectica*, 59 (3), 347–356.
- Bealer, G. (1998) Intuition and the Autonomy of Philosophy. In: DePaul, M. & Ramsey, W. (eds.), *Rethinking Intuition: The Psychology of Intuition and Its Role in Philosophical Inquiry*. Maryland: Rowman & Littlefield. pp. 201-240.
- Bealer, G. (1999) The A Priori. In: Greco and Sosa (Eds.) *The Blackwell Guide to Epistemology*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 243–270.
- Bedke, M. (2008) Ethical Intuitions: What They Are, What They Are Not, and How They Justify. *American Philosophical Quarterly*, 45 (3), pp.253-270
- Bedke, M. (2019) Moral Intuition. In: Zimmerman, A., Jones, K., Timmons, M. *The Routledge Handbook of Moral Epistemology*, pp.360-374.
- Blackford, R. (2006). Stem Cell Research on Other Worlds, or Why Embryos Do Not Have a Right to Life. *Journal of Medical Ethics*, 32, 177-180.
- Boghossian, P. (1996) Analyticity Reconsidered. *Noûs*, 30 (3), pp.360-391
- Boghossian, P. (1997) Analyticity, In: Hale, B. and Wright, C. (Eds.), *Companion to the Philosophy of Language*, Oxford: Blackwell, pp. 331-368.

- Boghossian, P. & Peacocke, C. (2000) Introduction. In: Boghossian, P. and Peacocke, C. (Eds.) *New Essays on the A Priori*. Oxford: Clarendon Press, pp. 1-10.
- BonJour, L. (1998) *In Defense of Pure Reason*. A Rationalist Account of A priori Justification. Cambridge: Cambridge University Press.
- BonJour, L. (2003) A version of internalist foundationism. In: Sosa, E. (Ed.), *Epistemic Justification. Internalism VS Externalism. Foundationism VS Virtues*. Oxford: Blackwell, pp.3-96.
- Boyd, K. & Nagel, J. (2014) The Reliability of Epistemic Intuitions. In: Machery, E. & O'Neill, E. (Eds.), *Current Controversies in Experimental Philosophy*. Routledge. pp. 109-127.
- Brandt, R. (1990). The Science of Man and Wide Reflective Equilibrium. *Ethics*, 100(2), 295-278.
- Brink, D. (2014) Principles and Intuitions in Ethics. Historical and Contemporary Perspectives. *Ethics*, 124, pp. 1–30.
- Buckwalter, W. & Stephen, S. (2014) Gender and Philosophical Intuition. In: Knobe, J. & Nichols, S. (eds.) *Experimental Philosophy*, vol. 2. New York: Oxford University Press, pp. 307–346.
- Burge, T. (1979) Individualism and the mental. *Midwest studies in philosophy*, 4 (1), pp. 73-121
- Burge, T. (1986) Intellectual norms and foundations of mind. *Journal of Philosophy*, 83, pp. 697-720.
- Burge, T. (1993) Content Preservation. *The Philosophical Review*, 102 (4), pp. 457-488.
- Burge, T. (1997) Interlocution, Perception and Memory. *Philosophical Studies*, 86 (1), pp. 21-47.
- Burge, T. (2003) Perceptual Entitlement. *Philosophy and Phenomenological Research*, 67 (3), pp. 503-548
- Butchvarov, P. (1970) *The Concept of Knowledge*. Evanston: Northern University Press.
- Butchvarov, P. (1989) *Scepticism in Ethics*. Bloomington (IN): Indiana University Press.
- Butchvarov, P. (1998) *Skepticism about the External World*. Oxford: Oxford University Press.
- Butchvarov, P. (2015) *Anthropocentrism in Philosophy. Realism, Antirealism, Semirealism*. Berlin: De Gruyter.
- Campbell, R. (2007). What is Moral Judgment?. *Journal of Philosophy*, 104 (7), 321-349.
- Campos, D. (2011) On the Distinction Between Peirce's Abduction and Lipton's Inference to the Best Explanation. *Synthese*, 180, pp. 419–442.
- Cao, J. (2006) A Critique to the Significance of Gettier Counter-Examples. *Frontiers of Philosophy in China*, 1 (4), pp. 675-687.
- Cappelen, H. (2012) *Philosophy without Intuitions*. Oxford: Oxford University Press.

- Carbon, C. (2014) Understanding Human Perception by Human-made Illusions. *Frontiers in Human Neuroscience*, 8 (Article 566), pp. 1-6.
- Carey, S. (2009) *The origin of concepts*. Oxford: Oxford University Press.
- Carter, W. (1976) On A Priori Contingent Truths. *Analysis*, 36 (2), pp.105-106
- Daniels, N. (1979).
 Casullo, A. (2001) Experience and A Priori Justification (Review). *Philosophy and Phenomenological Research*, 63 (3), pp. 665-671.
- Casullo, A. (2003) *A Priori Justification*. Oxford: Oxford University Press.
- Casullo, A. (2013) Articulating the A priori – A posteriori Distinction. In: Casullo, A. & Thurow, J. (Eds.) *The A Priori in Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp. 249-273
- Casullo, A. (2015) Four Challenges to the A Priori – A Posteriori Distinction. *Synthese*, 192 (9), pp. 2701-2724.
- Cummins, R. (1998) Reflection on Reflective Equilibrium. In: DePaul, M. & Ramsey, W. (eds.), *Rethinking Intuition*. Rowman & Littlefield. pp. 113-128.
- Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics. *The Journal of Philosophy*, 76 (5), 256-282.
- Daniels, N. (1996). *Justice and Justification: Reflective Equilibrium in Theory and Practice*. New York (NY): Cambridge University Press.
- Day, T. and Kincaid, H. (1994) Putting Inference to the Best Explanation in its Place. *Synthese*, 98, pp. 271–295.
- Dellsén, F. (2017) Abductively robust inference, *Analysis*, 77 (1), pp. 20 – 29.
- de Maagt, S. (2017). Reflective Equilibrium and Moral Objectivity?. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 60 (5), 443-465
- DePaul, M. (2005). Reflective Equilibrium. *Encyclopedia of Philosophy*. Encyclopedia.com. (November 30, 2018) <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-andmaps/reflective-equilibrium>
- Dretske, F. (1997) *Naturalising the Mind*. Cambridge: MIT Press.
- Dummett, M. (1996). *The Seas of Language*. Oxford: Clarendon Press.
- Eggleston, B. (2010) Practical Equilibrium: A Way of Deciding What to Think about Morality. *Mind*, 119 (475), pp. 549-584.
- Elliott, E. (2017) Ramsey without ethical neutrality. *Mind*, 126 (501), pp. 1 – 52.
- Evans, G. (1979) Reference and Contingency. *The Monist*, 62, pp. 161-189.

- Enoch, D. (2011). *Taking Morality Seriously: a Defense of Robust Realism*. Oxford (UK): Oxford University Press.
- Frankena, W. (1939). The Naturalistic Fallacy. *Mind*, 48 (192), 464-477.
- Gettier, E. (1963). Is Justified True Belief Knowledge?. *Analysis*, 23 (6), 121-123.
- Gigerenzer, G. (2008) Moral Intuitions = Fast and Frugal Heuristics? In: Sinnott-Armstrong, W. (Ed.) *Moral Psychology, vol.2 : The Cognitive Science of Morality – Intuition and Diversity*. Cambridge: MIT Press, pp. 1-26.
- Glazier, M. (2017) The Difference between Epistemic and Metaphysical Necessity. *Synthese*. (Публикувана онлайн на 22.11.2017), pp.1-16
- Glock, H. and Kalhat, J. (2018) Linguistic Turn. In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Taylor and Francis, Достъпно на: 11.12 2019, <<https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/linguistic-turn/v-1>>.
- Goldman, A. (1986). *Epistemology and Cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Goldman, A. (2013) Philosophical Naturalism and Intuitional Metodology. In: Casullo, A. and Thurow, J. (eds.) *The A priori in Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp.11-44.
- Greene, J. (2007) The Secret Joke of Kant`s Soul. In: Sinnott-Armstrong, W. (Ed.) *Moral Psychology*, vol. 3, pp. 36-79
- Greene, J. (2016). Solving the Trolley Problem. In: Sytsma, J. and Buckwalter, W. (eds.) *A Companion to Experimental Philosophy*. Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Grozdanoﬀ, B. (2014) *A Priori Revisability in Science*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Haidt, J. (2001) The Emotional Dog and its Rational Tail: Asocial Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, 108, pp. 814–834
- Hales, S. (2012) The Faculty of Intuition. *Analytic Philosophy*, 53 (2), pp. 180-207.
- Hare, R.M. (1973). Rawls`s Theory of Justice. *The Philosophical Quarterly*, 23 (91), 144-155.
- Harman, G. (1965) The Inference to the Best Explanation. *Philosophical Review*, 74 (1), pp. 88-95.
- Haslett, D.W. (1987). What is Wrong with Reflective Equilibrium?. *Philosophical Quarterly*, 37 (148), 305-311
- Harman, G. (1982) Conceptual Role Semantics. *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 23 (2), pp. 242-256.

- Hawthorne, J. (2002) Deeply Contingent A Priori Knowledge. *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. LXV (2), pp. 247-269
- Hawthorne, J. (2007) Externalism and the A priori. In: Goldberg, S. (Ed.) *Internalism and Externalism in Semantics and Epistemology*. Oxford: Oxford University Press, pp. 201-218
- Henderson, D. & Horgan, T. (2001) The A Priori isn't All it is Cracked out to Be, but it is Something. *Philosophical Topics*, 29 (1/2), pp. 219-250
- Henderson, D. & Horgan, T. (2013) On the Armchair Justification of Conceptually Grounded Necessary Truths. In: Casullo, A. and Thurow, J. (eds.) *The A priori in Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp. 111-133
- Hill, C. (2013) Concepts, Teleology and Rational Revision. In: Casullo, A. and Thurow, J. (eds.) *The A priori in Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp. 134-157.
- Hill, C. (2010) I love Machery's book, but love concepts more. *Philosophical Studies*, 149 (3). pp. 411-421.
- Hopp, W. (2009) Husserl, Dummett and the Linguistic Turn. *Grazer Philosophische Studien*, 78 (1), pp. 17-40.
- Ichikawa, J. (2013) Experimental Philosophy and the Apriority. In: Casullo, A. and Thurow, J. (eds.) *The A priori in Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp.45-66.
- Jenkins, C. A. (2008) *Grounding Concepts: An Empirical Basis for Arithmetical Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Jenkins, C. S. I. (2013) Naturalistic Challenges to the A Priori. In: Casullo, A. and Thurow, J. (eds.) *The A priori in Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp. 274-290.
- Kelly, T. & McGrath, S. (2010). Is Reflective Equilibrium Enough?. *Philosophical Perspectives*, 24 (1), 325-359.
- Kitcher, P. (1980) Apriority and Necessity. *Australasian Journal of Philosophy*, 58 (2), pp. 89-101.
- Knobe, J. & Nichols (2008) An Experimental Philosophy Manifesto. *Experimental Philosophy*. Oxford: Oxford University press, pp. 3-16.
- Kobes, B. (2010) Burge's Dualism 1. In: Koons, R. & Bealer, G. (Eds.) *The Waning of Materialism*. Oxford University Press, pp. 215-232.
- Kripke, S. (1980) *Naming and Necessity*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Kuipers, T. (1992) Naive and Refined Truth Approximation. *Synthese* 93 (3), pp.299 – 341.

- Ladyman, J., Douven, I., Horsten, L., van Fraassen, B. (1997) A Defense of van Fraassen's Critique of Abductive Inference: A Reply to Psillos. *The Philosophical Quarterly*, 47 (188), pp. 305-321
- Lipton, P. (2004) *Inference to the Best Explanation*. London: Routledge.
- Little, D. (1984). Reflective Equilibrium and Justification. *Southern Journal of Philosophy*, 22 (3), 373-387.
- Lobanovska, M. & Pilla, G. (2017) Penicillin's Discovery and Antibiotic Resistance: Lessons for the Future? *Yale Journal of Biology and Medicine*, 90, pp. 135-145.
- Lupyan, G. (2017). How Reliable Is Perception? *Philosophical Topics*, 45(1), pp. 81-106
- Machery, E., Mallon, R., Nichols, S. & Stich, S. (2004) Semantics, Cross-Cultural Style. *Cognition*, 92(3), pp. 1-12.
- Maddy, P. (2000) Naturalism and the A Priori. In: Boghossian, P. and Peacocke, C. (Eds.) *New Essays on the A Priori*. Oxford: Clarendon Press, pp. 92-116.
- Malmgren, A. (2013) A Priori Testimony Revisited. In: Casullo, A., Thurow, J. *The A Priority in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 158-185.
- Mitova, V. (2017) *Believable Evidence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, G.E. (1942) A Reply to My Critics. In: Schlipp, P. (ed.) *The Philosophy of G.E. Moore*. New York: Tudor Publishing Company, pp. 533 – 677.
- Moser, P. (1987) Introduction. In Moser, P. (ed.) *A Priori Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Mormman, T. (2012) Toward a Theory of the Pragmatic A Priori. From Carnap to Lewis and Beyond. *Rudolf Carnap and the Legacy of Logical Empiricism*, 16, pp.113 - 132
- Nagel, J. (2007) Epistemic Intuitions. *Philosophy Compass*, 2 (6), pp. 792-819.
- Nichols, P. (2012). Wide Reflective Equilibrium as a Method of Justification in Bioethics. *Theoretical Medicine and Bioethics*, 33 (5), 325-341
- Niiniluoto, I. (2014) Representation and Truth Likeness. *Foundations of Science*. 19 (4), pp. 375-379.
- Nielsen, K. (1982) Considered Judgments Again. *Human Studies*, 5 (1), pp. 109 – 118.
- Nozick, R. (1981) *Philosophical Explanations*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Pancheri, L. (1971) James, Lewis and the Pragmatic A Priori. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 7 (3), pp. 135-149

- Papineau, D. (2015) Naturalism. In: Zalta, E. (Ed.) *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (online) Достъпна на: <https://plato.stanford.edu/entries/naturalism/> (22.12.2019)
- Pavlov, T. (1973) On Truths and the Truth. *Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy*, vol.1. Sofia: Sofia Press, pp. 99-104.
- Peacocke, C. (2001) Does Perception have a Nonconceptual Content? *Journal of Philosophy*, 98 (5), pp.239-264
- Peirce, C. S. [CP] (1931 - 1958) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce* (Hartshorne, C., Weiss P. and Burks, A. – Eds.). Cambridge MA: Harvard University Press.
- Plantinga, A. (1993) *Warrant and Proper Function*. Oxford: Oxford University Press.
- Plantinga, A. (1996) Respondeo. In: (Kvanvig, J. Ed.) *Warrant in contemporary epistemology*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, pp. 307-378.
- Pollock, J. (1999) The Gettier Problem. In: Crumley II, J. (Ed.) *Readings in Epistemology*. London: Mayfield Publishing Company.
- Popovic, N. (2015) Why Truth is not a Necessary Condition for Knowledge. *The Philosophical Forum*, 46 (4), pp. 397-401
- Prichard, H. A. (1950) *Knowledge and Perception*. Oxford: Clarendon Press.
- Priest, G. (1989) Dialectic and Dialethic. *Science & Society*, 53 (4), pp. 388-415.
- Priest, G. (2013) Between the Horns of Idealism and Realism. The Middle Way of Madhyamaka. In: Emmanuel, S. (Ed.) *A Companion to Buddhist Philosophy*, pp. 214-222.
- Psillos, S. (1996) On Van Fraassen's Critique of Abductive Reasoning. *The Philosophical Quarterly*, 46 (182), pp. 31-47.
- Psillos, S. (2002) Simply the Best. A Case for Abduction. In: Kakas, A. and Sadri. F. *Computational Logic: Logic Programming and Beyond. Essays in honour of Robert A. Kowalski, part II*. Berlin: Springer, pp 605-625
- Pust, J. (2013) Skepticism, Reason and Reidianism. In: Casullo, A., Thurow, J. *The A Priority in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 205-225.
- Putnam, H. (1973) Meaning and Reference. *Journal of Philosophy*, 70 (19), pp.699-711.
- Quine, W. (1969) *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.
- Rabin, G. (2018) Toward a Theory of Concept Mastery: The Recognition View. *Erkenntnis* (Accepted in January, 2018), p.1-22

- Rawls, J. (1971 (2005)). *A Theory of Justice* (Original Edition). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1974-1975). The Independence of Moral Theory. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 48, 5-22.
- Ross, D. (2002 (1930)) *The Right and the Good*. Oxford: Oxford University Press.
- Ruffino, M. (2016) Superficially and Deeply Contingent A Priori Truths. *Croatian Journal of Philosophy*, 16 (47), pp.247-266
- Russell, B. (2014) A Priori justification and knowledge. Edward N. Zalta (Ed.) *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Online at < <https://plato.stanford.edu/entries/apriori/>> (26.08.2019)
- Russell, G. (2008) *Truth in Virtue of Meaning: A Defence of the Analytic/Synthetic Distinction*. Oxford: Oxford University Press.
- Sawyer, S. (2003) Conceptual errors and social externalism. *Philosophical Quarterly*, 53 (211), pp. 265-273
- Sawyer, S. (2019) Concepts, conceptions and self-knowledge. *Erkenntnis*. ISSN 0165-0106
- Scanlon, T.M. (2014). *Being Realistic about Reasons*. Oxford: Oxford University Press.
- Schroeter, F. (2004). Reflective Equilibrium and Antitheory. *Noûs*, 38 (1), 110–134.
- Smart, J. (1959) Sensations and Brain Processes. *Philosophical Review*, 68, pp. 141–156.
- Smith, N. (2012) *Logic. The laws of truth*. New Jersey: Princeton University Press
- Sosa, E. (1980) The Raft and the Pyramid. Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge. *Midwest Studies in Philosophy*, 5 (1), pp.3-26
- Sosa, E. (2007) *A Virtue Epistemology*. Oxford: Oxford University Press.
- Sosa, E. (2013) Intuitions and foundations. In: Casullo, A., Thurow, J. *The A Priority in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, p.186-202
- Stein, E. (2005). Wide Reflective Equilibrium as an Answer to an Objection to Moral Heuristics. *Behavioral and Brain Sciences*, 28 (4), 561-562.
- Stratton-Lake, P. (2016) Intuition, Self-Evidence and Understanding. In: Shafer-Landau, R. (Ed.) *Oxford Studies in Metaethics*, vol. 11. Oxford: Oxford University Press.
- Street, S. (2006). A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value. *Philosophical Studies*, 127 (1), 109-166.

- Thurow, J. (2013) The Implicit Conception and Intuition Theory of the A Priori, with Implications for Experimental Philosophy. In: Casullo, A., Thurow, J. *The A Priority in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 67-91.
- Turri, J. (2018). The non-factive turn in epistemology: some hypotheses. In: Mitova, V. (Ed.), *The factive turn in epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 219–228.
- Vahid, H. (2009) *The Epistemology of Belief*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Walden, K. (2013). In Defense of Reflective Equilibrium. *Philosophical Studies*, 166 (2), 243-256.
- Wedgwood, R. (2013) A priori Bootstrapping. In: *The A priori in Philosophy*. pp. 226-246
- Weinberg, J. (2013) The Prospects for an Experimentalist Rationalism, or Why It's OK if the A Priori Is Only 99.44 Percent Empirically Pure. In: Casullo, A., Thurow, J. (Eds.) *The A Priority in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp.92-108.
- Wikforss, A. (2001) Social externalism and conceptual errors. *The Philosophical Quarterly*, 51 (203), pp. 217-231.
- Wikforss, A. (2004) Externalism and incomplete understanding. *The Philosophical Quarterly*, 54 (215), pp. 287-294.
- Williamson, T. (2006) Conceptual truth. *The Aristotelian society supplementary volume*, 80 (1), pp.1-41.
- Williamson, T. (2007) *The Philosophy of Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Williamson, T. (2013) How Deep is the Distinction between A Priori and A Posteriori Knowledge? In: Casullo, A., Thurow, J. *The A Priority in Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, pp. 291-312.
- Williamson, T. (2016) Abductive Philosophy. *Philosophical Forum*, 47 (3-4), pp. 263-280
- Wittgenstein, L. (1958 (1953)) *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Xu, Z. (2016) Williamson's Challenges to the A Priori – A Posteriori Distinction. *Philosophical Forum*, 47 (3-4), pp.309-324
- Zalta, E. (2019) Unifying Three Notions of Concepts. *Theoria* (Special issue), pp. 1-20.
- Zhou, G. (2012) On the Embodiment of Economy Principle in the English Language. *English Language and Literature Studies*, 2 (2), pp.100-104